

БУЮК МУТАФАККИРЛАР МАЪНАВИЙ МЕРОСИ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ АСОСИДИР.

Наманган вилояти тарихи ва маданияти давлат музейи

илмий ходими: **М.Давранова**

Аннотация:

Янгиланаётган Ўзбекистоннинг келажаги кўп жиҳатдан баркамол, интеллектуал салоҳиятли авлод ва унга берилган таълим ва тарбия сифатига боғлиқ. Ҳозирги кунда таълимда буюк мутафаккирларнинг маънавий меросидан фойдаланиш эҳтиёж ва заруратга айланмоқда.

Республикамызда Кадрлар тайёрлаш миллий Дастурини амалга ошириш таълимни инсонпарварлаштириш, бола шахсини тўлақонли тушуниш, уни ҳурматлаш, унинг қизиқиши ва қобилиятини рўёбга чиқаришга имконият яратиш билан бирга инсоний сифатларини шакллантиришни талаб этади. Шунинг учун ҳам Республикамызда бугунги кунда ёш авлод тарбиясида замонавий омилларга таяниш, айниқса, миллий истиқлол ғоясининг асосий тарихий негизи бўлган миллий қадриятлар, ота-боболаримизнинг маънавий меросларига асосланишга аҳамият бериш ҳозирги куннинг талабидир.

Жамиятда инсон омили ҳар доим ҳал қилувчи ўрин эгаллагани туфайли буюк олим ва мутафаккирлар ижодида, панд-насихатларида инсонни тарбиялаш, комил инсон бўлиш ғояси асосий ғоя сифатида ифода этилган, ахлоқ-одоб меъёри ҳисобланган. Ўрта Осиёнинг буюк алломалари ва мутафаккирларидан бири Аз-Замахшарий ҳар бир инсоннинг инсонпарвар, одамийлик фазилатига эга бўлиши, хушфёъл, самимий бўлмоғи лозимлиги, товламачи, иккиюзламачи, иғвогар, разил одамларнинг инсонга, жамиятга фойдасиз эканлигини таъкидлаб, инсонларни ҳалол, ростгўй, ҳақиқатгўй ва адолатли бўлишга ундайди: "Қуёш нури бекилмайди, ҳақиқат шами сўнмайди". Буюк мутафаккир инсонларнинг нутқ одобини, сўзлаш маданиятини эгаллаши, сўзамол бўлиши, яъни сўз гўзаллигини билиши инсон учун

энг яхши фазилат, деб билади, каттиқ сўз айтмаслик, жекириб гапирмаслик, бақириб сўзламасликка ундайди.

Бу каби фазилатларни ёшлиқдан тарбия қилиш зарурлиги, бунинг учун тарбияда, ота-оналарнинг, мурабийларнинг ибрати муҳим эканлигини, уларнинг ўз фарзандларини илмли, ақлли қилиб тарбиялашлари лозимлигини қуйидагича ифодалайди: "Ҳар қандай мушкул иш ақл эгаси томонидан ислоҳ қилинур". "Инсоннинг кийинишига қарама, билимига қара". Унинг фикрича, илм, ақл-заковат, камтарлик, удабуронлик, мулойимлик, саҳоватли бўлиш инсоннинг жамиятдаги ўрни, қадрини белгилайди: "Такаббурлик ҳеч бир кимсанинг қадр-қимматини ва улуғворлигини зиёда қилмайди", "Кимки бахт иқболли, солиҳ кишиларнинг этагидан тутса, у муродига етишар, хайру барака топар".

Буюк мутафаккир бобокалонимиз Абу наср ал Форобий ўзининг кўп қиррали ижодида инсон камолотига катта ўрин берди, инсоннинг ақл заковати, қадр-қиммати, унинг ижодкорлиги, ташаббуси, меҳнати, илм олиши каби фазилатларни улуғлайди. Фаробий ақл инсонгагина берилган буюк қувват бўлиб, у инсоннинг бахтга эришувининг асоси, деб билади: "Ақл фақат инсонгагига хос бўлган туғма қувват, руҳий куч билан боғлиқдир". "Ақлли кишида ўткир зеҳн, идрок бўлиш билан бирга у фазилатли ҳам бўлсин", - дейиш билан ақлли бўлиш юксак фазилат эканини айтади. Форобий фикрича, бахт тушунчаси барча ахлоқий тушунчаларни ўз ичига олган, барча яхши сифатлар йиғиндисиدير. Форобий ибратли жамоанинг ташкил топиши, бахтга эришиш учун етук ва мукамал инсонларнинг бўлиши, инсонларнинг фаровон ҳаёт кечириши, уларнинг ўзаро меҳрибон, бир-бирига дўст бўлишлари лозимлиги, мамлакатда илм-фанни ривожлантириш, тарбияни кучайтириш, ахлоқ-одобни юксалтириш зарур, деб билади, фозиллар шаҳри ҳокими мучали соғлом, фаросатли, нозик табиатли, ўткир хотирали бўлиш билан бирга, чиройли гапириши, билим-маърифатли бўлиши, очкўзлик, ёлғончиликни, жафозулмни ёмон кўрувчи, жасур, қобилиятли бўлишини орзу қилади. Айтиш мумкинки, Форобий ифода этган фазилатларни боғча ёшиданок сингдириб бориш келажак

авлод тарбиясида муҳим аҳамият касб этади. Чунки унинг фикрича, "Одамларга нисбатан уларни бирлаштирувчи бошланғич асос инсонийликдир", шу сабабдан одамлар тинчликда яшамоқлари лозим", "бахтга эришиш мақсадида ўзаро ёрдам берган халқ қудратли халқдир".

Абу Наср Форобий "Афлотун қонунларининг моҳияти" асарида гўдак болалар тарбиясига алоҳида диққат қилади, гўдакларда ҳунар ўрганишга иштиёқ кучли бўлгани туфайли, уларга ҳунарни ўйин орасида ўргатишни маъқуллайди, болаларнинг ўйин орасида эшик ва уйларнинг қандай ясалишини билиб олишини ва кейинчалик шу ҳунарни ўрганиб олишини таъкидлаб, бунинг учун болалар нарса, воқеа- ҳодисаларни кўриши, кузатиши, машқ қилиши, такрорлашлари лозим, деб билади.

Абу Али Ибн Сино тарбияни ақлий, ахлоқий, жисмоний, меҳнат, нафосат, тарбияси нутқий баркамолликнинг мажмуаси деб билади, бола тарбиясига алоҳида диққат қилади, У ўзининг "Тиб қонуни" асарида боланинг соғлиғини сақлашнинг асосий омили жисмоний машқ эканлигини айтади. Жисмоний ва рухий ҳаракатларни етарли бажариш, айниқса, нутқий нафас олиш, овозни йўқотмаслик, ёмон хулқли бўлмаслик зарур деб билади: "Агар ёмон хулқ одатга кириб қолса, у мижоз бузилишини келтириб чиқаради", "Хулқнинг мўътадиллиги натижасида нафс ҳам, бадан ҳам соғлом бўлади", "Шунинг учун салбий ҳислатларни тузатиш лозим, бунинг учун болани ҳар томонлама ўрганиш, жисмоний машқларга кенг ўрин бериш,-" зарур деб билади. Унинг фикрича, "Тарбиядан мақсад- боланинг ақлий ва жисмоний қувватини оширишдир".

Ибн Сино "Тадбири манозил" асарида болаларнинг мактабда гуруҳ бўлиб, биргаликда ўқишини маъқуллайди, бунинг уларда ўқишга қизиқиш уйғотиши, фанни эгаллашга ёрдам беришини таъкидлайди: "Гуруҳ бўлиб ўқитиш жамиятга катта фойда келтиради", "Ўзаро суҳбатда ўқувчилар бир-бирига китобдан ўқиб олганларини, катталардан эшитганларини ҳикоя қиладилар, бахслашадилар, бир-бирларини ҳурмат қиладилар, дўстлашадилар".. "Яхши одобларни қабул қиладилар.

Ибн Сино, айниқса, оилада бола тарбиясига эътибор беради: "Агар оилада тарбиянинг яхши усулларидан тўғри фойдаланилса, оила бахтли бўлади". "Сиз гаплашганда, фикрлашувда хайрихоҳлик талабларига риоя қилган ҳолда иш кўрсангиз, йўлдан адашмайсиз, тўсиқларга дуч келмайсиз"-, деб таълим-тарбия усулларини тавсия этади.

Амир Темур бобомиз ёшлигидан очик қўл, сахий бўлиб, бошқаларга яхшилик қилишни ёқтирганлар, 14 ёшли Амир Темур Баёнқулихон аскарлари билан уч кун давомида куч синашиб ғолиб чиққанлар. Ғолиблик учун хон томонидан унга инъом қилинган 10000 олтин тангани ўша куни кечгача одамларга ҳадя қилиб берганлар. Амир Темур бобомизнинг бу хусусиятлари умрларининг охиригача янада такомиллашиб боради. Амир Темур инсоф- иймон бутунлигига, диний амалларни, пайғамбар ҳадисларини мукаммал бажаришга интилган, шафқат, мурувват, адолатни юксак даражада адо этган: "Доимо иймон-инсоф билан иш тутдим. Сайидлар, уламою машойихлар, оқилу доно одамлар иззат-хурматини жойига қўйдим" "Дин, иймон ишларини бу дунё ишларидан устун қўйдим" "Шафқат, мурувватим билан энг паст табақа одамлари, мискин – бечораларнинг ҳам меҳрини қозондим", "Адолат ва инсоф билан тангрининг яратган бандаларини ўзимдан рози қилдим". "Ҳеч қачон бойни камбағалдан афзал кўрмадим, барчага бирдай қарадим",- каби фикрлари барча учун ибратдир. Буюк сохибқирон инсонларга раҳм-шафқат кўрсатган, очик юзлилик билан муомалада бўлган, ҳеч кимдан ўч олмаган, гина сақламаган. Амир Темур ўз "Тузуқларида:"... очик юзлилик, раҳм, шафқат билан халқни ўзимга ром қилдим". "Адолат билан иш юритиб жабр-зулмдан узоқроқда бўлишга интилдим,"-деб ёзади.

Амир Темур дўстлик, кадрдонликни, ҳурмат билан эъзозлайди:"...содиқ ва вафодор дўст улким, ўз дўстидан ранжимамайди", "... ақлли душман жоҳилу нодон дўстдан яхшироқ бўлади", "Ким менга дўстлик қилган бўлса, дўстлиги қадрини унутмадим" "Ўз фарзандларим, қавму қариндошларимдан қариндошлик меҳрини

узмадим" "Барча саъйҳаракатларимда умумхалқ фойдасини кўзладим, сабабсиз ҳеч кимнинг кўнглини оғритмадим"

Амир Темур ота сифатида фарзандларни, гўдаклик чоғидан меҳрибонлик билан тарбиялашни талаб этган: "У чақалоқларни йиғлатмангиз, бу гуноҳи азимдир, бу гуноҳни Оллоҳ ҳам кечирмайди", - дейди. Амир Темур ва унинг даврида фарзандлар тарбиясига алоҳида эътибор берилган. "Амир Темур саройидаги болалар – шахзодалар тўрт ёшидан бошлаб ўқитилган. Дастлаб савод ўргатилган, кейин 4-8 ёш орасида уларга махсус қиссаҳонлар... халқ қиссаларини, дostonларини айтиб берганлар, болалар қаҳрамонлик, ботирлик, поклик руҳида тарбияланганлар", уларнинг зеҳни, идрокининг шаклланишига эътибор қилганлар. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, буюк аждодларимизнинг таълим-тарбияга доир фикрлари, ўғитларини мактабгача таълимдан бошлаб ўргатиш улар нутқини ўстириш билан бирга болаларнинг одоб-ахлоқли этиб тарбиялашга ёрдам беради. Шунинг учун ҳам мактабгача таълимда "Болажон" таянч дастурига кўра кичик гуруҳдан бошлаб буюк сиймолар билан таништириш машғулотларини ташкил этиш талаб этилади. Бунинг учун, аввало, тарбиячи буюк мутафаккирларнинг асарларида ифодаланган тил, сўз, нутқ одоби ҳақидаги фикрларни пухта билиши, уларнинг мазмуни ва моҳиятини чуқур англаб олиши болалар ёш хусусиятларини, тушуниш қобилиятларини назарда тутган ҳолда машғулотларни ташкил этиши лозим бўлади. Шу боис буюк мутафаккирлар мероси ва уларнинг ўрганишга бўлган тарғиботи, ёшларнинг дунё қарашини кенгайтириш ва уларни ҳар томонлама камол топишида асосий омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ибн Сино "Тиб қонуни" Рўзғор юритиш ҳақида рисола. Тошкент, 1981 й., 1 т 86-бет.
2. М.Қурбонов. Соҳибқироннинг болалиги. "Халқ таълими", 1996, №2., 18-бет
3. Б.Ахмедов "Темур тузуклари", Тошкент, 1991, 53-64 бетлар

4. Б.Ахмедов Темур тузуклари. Тошкент, 1991 56-бет

5. Амир Темур ва Зайниддин Мактабгача тарбия N 9-12 1995. 23-бет